

Výzkum neurotičnosti žáků ve sportovních třídách základních škol

JANA MIŇHOVÁ

Abstrakt: *Jedním ze základních prostředků péče o sportovně nadanou mládež jsou sportovní třídy základních škol. Na základě provedeného výzkumu byla potvrzena hypotéza, že žáci sportovních tříd vykazují vzhledem k větší zátěži vyšší stupeň neurotičnosti. Přetíženost těchto žáků spočívá nejen ve fyzické zátěži, ale i v častém narušování zásad duševní hygieny a ve vnitřní psychické zátěži vyplývající ze specifických zvláštností závodního sportu.*

Klíčová slova: *Sportovní třídy, neurotičnost, stres.*

Abstract: *Sport classes are one of the basic elements of the care of youth with sports talent. The results of this research have confirmed the hypothesis that pupils in sports classes manifest higher degree of neuroses. Pupils in sports classes are overburdened not only physically but also in frequent breach with mental hygiene, and in internal physical stress caused by specifics of competitive sports.*

Key words: *Sport classes, neuroticism, stress.*

Vymezení problematiky

Tématem četných pedagogických výzkumů je problematika výchovy a vzdělávání dětí mentálně retardovaných či zjevně podprůměrných. Daleko méně pozornosti je v odborné literatuře věnováno jedincům, kteří se nacházejí na opačném pólu Gaussovy křivky, tedy dětem výrazně nadprůměrným, ať již v oblasti mentálních či jiných specifických schopností. V současné době se do centra zájmu pedagogického, psychologického či sociologického výzkumu dostávají právě děti, které vykazují v určitém ohledu mimořádné nadání. Je známou skutečností, že děti s výjimečným nadáním se mohou při nevhodném pedagogicko-psychologickém a didaktickém přístupu a při nerespektování mentálně hygienických zásad stát problémovými žáky, kteří naplňují ordinace dětských psychiatrů a psychologů.

Jednou z cest vedoucích k optimálnímu rozvoji specifických schopností těchto dětí jsou třídy s rozšířeným vyučováním, které jsou součástí základních či středních škol. Vedle tříd s jazykovým, matematickým, přírodovědným či s hudebním zaměřením existují také třídy sportovní, jejichž cílem je vytvořit optimální podmínky pro přípravu budoucích vrcholových sportovců. Protože si uvědomujeme, že tato speciální příprava sportovních talentů má i svá rizika, zaměřili jsme se v našem výzkumu na problematiku neurotičnosti žáků sportovních tříd jako důsledku zvýšené zátěže, které jsou vystaveni.

Váženým problémem je rozpor mezi mentálně hygienickým požadavkem harmonického rozvoje osobnosti žáka a celosvětovým trendem snižovat věkovou hranici vrcholových sportovců. Nedostatečná proporcionálnost k intenzifikaci rozvoje specifických schopností na jedné straně a harmonického rozvoje osobnosti na straně druhé se může stát jedním z faktorů přetíženosti dětského organismu. Protože v současné době se klade velký důraz na prevenci a profylaxi duševních poruch, věnují pedagogové, psychologové a lékaři zvýšenou pozornost nejen překonání této diskrepance, ale i ostatním mentálně hygienickým aspektům přípravy vrcholových sportovců.

Charakteristika sportovních tříd

Školy se sportovními třídami plní výchovné a vzdělávací úkoly základní školy a mimo to poskytují žákům možnost dalšího rozvoje pohybového talentu ve vybraných sportovních disciplínách. Učební plán ve sportovních třídách vychází z předpokladu, že tréninkový rok trvá 33 týdnů. Jeho součástí jsou hodiny školní tělesné výchovy, sportovních her, doplněné navíc speciální sportovní přípravou a individuálním tréninkem v určitém sportovním odvětví. Stanovený rozsah sportovní přípravy vychází z potřeby rozvíjet u žáků jejich pohybové nadání a schopnost podat dobrý výkon v podmínkách soutěže. Ve vyšších ročnících, tj. v 7. - 9. ročníku ZŠ nastupuje náročnější sportovní příprava, která umožňuje diferencovaný přístup k žákům. Konkrétně je ve sportovních třídách 5 hodin sportovní výchovy týdně a k tomu přistupují ještě hodiny individuálního tréninku. Vzhledem k cílům a úkolům sportovních tříd a k celkovému časovému a tréninkovému zatížení jsou do těchto tříd přijímáni žáci většinou z 5. třídy základní školy, u některých sportovních disciplín dokonce ze 4. či 3. třídy na základě výběrového řízení. Kritériem pro přijetí žáka do sportovní třídy je jednak jeho pohybové nadání, jednak jeho rozumové předpoklady posuzované na základě školního prospěchu, popřípadě přijímacích testů.

Přesto, že jsou žáci do těchto tříd vybíráni mimo jiné i na základě prospěchu, tzn. že lze u nich předpokládat určitou úroveň rozumových schopností, naskytá se otázka, zda i tito vybraní žáci budou schopni zvládnout zvýšené požadavky, které na ně rozšířené sportovní vyučování klade.

Intenzivní sportovní příprava umožňuje rozvoj specifických pohybových schopností a dovedností i některých pozitivních osobnostních vlastností, ovšem pro zvýšené nároky kladené na osobnost žáka představuje dosti výrazný zásah do jeho života.

Pojmy „neuroticismus“ a „neurotická porucha“

V centru zájmu našeho výzkumu bylo ověřit hypotézu, že žáci sportovních tříd vzhledem k větší zátěži, které jsou vystaveni, vykazují vyšší stupeň neuroticismu, než žáci v kontrolních třídách.

S pojmem „neuroticismus“ se setkáváme v Eysenckově pojetí dvou dimenzí osobnosti. Vztah mezi neuroticismem (dotazníkovou neurotičností) a neurotickou poruchou (neurózou) je složitý problém, na který neexistuje názorová jednota. Někteří autoři např. Engelsmann (1969) nečiní mezi těmito pojmy výraznějšího rozdílu. Eysenck (1967) označuje termínem neuroticismus „obecnou tendenci k neuróze“, kdežto neurózu definuje jako „funkční poruchu nervové soustavy“. Eysenckův neuroticismus je jedním ze dvou na sobě nezávislých faktorů osobnosti, který se projevuje citovou vratkostí, kolísáním základní nálady, zvýšenou pohotovostí k úzkosti a zvýšenou citlivostí na některé interakce. Podobně je tomu u Catella (1965), u něhož se „neuroticismus“ objevuje jako faktor druhého řádu. „Neuroticismus“ u Catella a Eysencka je nutno chápat jako dimenzi, představující stupnici, na níž každý jedinec zaujímá určité místo.

S pojmem „neuroticismus“ se setkáváme i u Řičana (1982), který spatřuje psychofyziologický základ neuroticismu ve vysoké reaktivitě autonomního systému, jenž ovládá různé tělesné funkce a souvisí velmi úzce s city. U jedince s vysokým neuroticismem vyvolá týž podnět silnější tělesnou a citovou reakci. Tato přehnaná reaktivita autonomního nervového systému ztěžuje přizpůsobení jedince

k prostředí, zvláště takovému, v němž je vystaven nepříznivým vlivům. Dobiáš (1974) považuje za terminologické ekvivalenty pojmu „neuroticismus“ – „emocionalita“ a „instabilita“, Knobloch (1956) „neurotičnost“ a Vondráček (1972) „neuropatie“.

Ve svém výzkumu budeme vycházet z Eysenckova pojetí neuroticismu jako dispozice k neuróze. Tohoto termínu budeme v práci užívat synonymně s termínem „neurotičnost“.

U dětí je zvláště obtížné určit rozdíl mezi neuroticismem a neurotickou poruchou, neboť se u nich zpravidla neseťkáváme s plně rozvinutou symptomatologií této funkční poruchy. Děti s více či méně rozvinutou neurotickou symptomatologií zpravidla vykazují vysoké skóre testové neurotičnosti (Werner /1973/, Kafka /1998/).

Etiologii neuroticismu musíme tedy vidět jednak v predispozici dítěte, ať už vrozené či získané v rané ontogenezi, jednak v neurotizujících podnětech, které na dítě působí. Na základě pilotáže se domníváme, že právě u žáků sportovních tříd je nervová soustava vystavena působení tzv. neurozogených činitelů ve větší míře než u dětí v „normálních třídách“. Lze tedy ve sportovních třídách předpokládat větší procento dětí se sklonem k neurotičnosti. Pokud se potvrdí tato hypotéza, pokusíme se objasnit, v čem spočívá specifická zátěž dětí ve sportovních třídách.

Metodika a výsledky výzkumu

Metodika a charakteristika zkoumaného vzorku

Výzkum byl proveden na dvou plzeňských základních školách, kde jsou kromě normálních tříd také sportovní třídy se zaměřením na plavání a lehkou atletiku.

Objektem zkoumání byli žáci dvou 6., 7., a 8. sportovních tříd, z nichž jedna je plavecká a druhá lehkooatletická. Jako kontrolní skupina sloužila ke každé sportovní třídě jedna z paralelních tříd, do kterých docházejí děti z obvodu školy.

K ověření základní hypotézy jsme užili standardizovaného dotazníku Junior Eysenck Personality Inventory (JEPI) doplněného klinickými metodami (pozorováním v přirozených podmínkách – při vyučování, při tréninkových hodinách, rozhovorem se žáky, rozhovorem s vyučujícími a trenéry žáků).

K objasnění specifčnosti zátěže dětí ve sportovních třídách jsme zadali žákům anketu, jejímž cílem bylo zjistit míru jejich přetíženosti.

Eysenckův dotazník byl zadán celkem 351 žákovi 6. – 8. tříd dvou plzeňských škol. Z celkového počtu 351 dětí (172 – žáci sportovních tříd a 179 – žáci kontrolních tříd), kterým byl zadán test JEPI, byl pro vysoké skóre lži vyřazen 51 žák. Návratnost dotazníků byla 100 %, protože žáci je vyplňovali ve škole pod dozorem psychologa.

Zkoumaný vzorek tedy tvořilo 300 respondentů ve věku 11 – 14 let, z toho 150 dětí sportovních tříd a (73 děti - plavecké třídy, 77 dětí – lehkooatletické třídy) a 150 dětí kontrolních tříd (77 dětí – kontrolní skupina k plaveckým třídám, 73 děti – kontrolní skupina k lehkooatletickým třídám).

Výskyt neurotičnosti u žáků sportovních tříd

V následující tabulce je uvedeno rozložení četnosti žáků s neurotickými rysy v jednotlivých plaveckých a kontrolních třídách.

Tabulka č. 1

Neurotické tendence v jednotlivých třídách plaveckých a kontrolních
(relativní četnosti a % výskytu)

Třída	Plavecké třídy			Kontrolní třídy		
	Počet zkoumaných dětí	Počet neurotických dětí		Počet zkoumaných dětí	Počet neurotických dětí	
		N	%		N	%
6.	24	10	41,6	29	5	17,2
7.	22	9	40,9	21	4	19,0
8.	27	10	37,03	27	5	18,5
Celkem	73	29	39,3	77	14	18,1

Jak je patrné z tabulky, byly z celkového počtu 73 žáci plaveckých tříd zjištěny neurotické tendence u 29 žáků (39,3 %). V kontrolních třídách (paralelních s plaveckými) ze 77 respondentů se zvýšené skóre neurotičnosti objevilo u 14 dětí (18,1 %).

Test JEPI byl obdobným způsobem zadán žákům lehkotletických tříd.

V následující tabulce je znázorněno rozložení četnosti neurotických rysů v jednotlivých třídách lehkotletických a kontrolních.

Tabulka č. 2

Neurotické tendence v jednotlivých třídách lehkotletických a kontrolních
(relativní četnosti a % výskytu)

Třída	Lehkotletické třídy			Kontrolní třídy		
	Počet zkoumaných dětí	Počet neurotických dětí		Počet zkoumaných dětí	Počet neurotických dětí	
		N	%		N	%
6.	23	9	39,1	22	4	18,1
7.	28	11	39,2	27	4	14,7
8.	26	10	38,4	24	5	20,8
Celkem	77	30	38,9	73	13	17,8

Z celkového počtu 77 zkoumaných osob, bez zřetele na pohlaví, 30 dětí (38,9 %) vykazuje zvýšený stupeň neurotičnosti. U žáků kontrolních tříd (paralelních s lehkotletickými) byly z celkového počtu 73 žáci zjištěny neurotické tendence u 13 dětí (17,8 %).

Jak vyplývá z rozboru těchto tabulek, je ve sportovních třídách zkoumaného souboru statisticky signifikantně vyšší počet žáků s neurotickými tendencemi (χ^2 test, $p < 0,05$), než ve třídách kontrolních.

K zobecnění naší hypotézy jsme užili tohoto srovnání: testem JEPI jsme vyšetřili všechny žáky 7. tříd základní školy v Plzni, kteří byli v době zadávání testu ve škole. Po vyřazení dětí, u kterých bylo zjištěno vysoké skóre lži, zůstalo 1 697

žáků. Z nich se neurotické rysy projevily u 272 dětí této věkové kategorie (16,02 %). Z 50 respondentů sedmých sportovních tříd (plavecké a lehkootletické) byly u 20, tj. 40 %, zjištěny neurotické rysy. Rozdíl mezi počtem neurotických žáků v normálních 7. třídách a sportovních je tedy statisticky významný ($p < 0,01$, χ^2 test).

Vyšší stupeň testového neuroticismu u žáků sportovních tříd je zřejmě odrazem zvýšené zátěže, které jsou tito žáci vystaveni.

Zátěžové faktory, které mohou být zdrojem neurotizace žáků sportovních tříd

V další části výzkumu jsme se zaměřili na zjištění zátěžových faktorů, které mohou působit jako neurozogenní činitel. V čem spočívá specifická zátěž, které jsou vystaveni žáci sportovních tříd?

V odpovědi na tuto otázku vycházíme jednak z dosavadních výzkumů v oblasti psychologie sportu, jednak z poznatků získaných na základě aplikace klinických metod (pozorování v přirozených podmínkách, psychologické interview a anketa).

Zátěžové faktory, které působí v některých případech na organismus žáka sportovní třídy jako noxa, jsme rozdělili do několika skupin:

1. Zátěž vyplývající ze specifických rysů závodního sportu

Aktivní sportovní činnost, tak jako každá činnost, vyvolává určité změny v osobnostní struktuře jedince. Intenzivní sportovní příprava podporuje rozvoj některých pozitivních povahových rysů, ale může mít i vliv na rozvoj některých negativních vzorců chování, popř. vlastností osobnosti, které vyplývají ze specifických zvláštností závodního sportu. Řada autorů (Fiala /1973/, Hošek /1974/, Svoboda /1980/, Knotek /1982/, Řehoř /1985/) vymezuje základní charakteristické znaky závodního sportu, kterými se odlišuje od ostatních druhů tělesné výchovy.

Jako první charakteristický rys závodního sportu lze uvést **snahu po nejlepším výkonu**. Závodění přestává být prostředkem nebo metodou tělesné výchovy a stává se hlavním cílem. Snaha po vyšším a nejvyšším sportovním výkonu má jednak svůj pozitivní pedagogický význam, protože vede k rozvoji takových vlastností jako je bojovnost, houževnatost, samostatnost apod., ale také se může podílet na vzniku negativních rysů osobnosti dospívajícího jedince, např. rivalita, individualismus.

Neméně závažným znakem závodního sportu je **sportovní specializace**. Ve snaze vyhledat co nejdříve děti nadané k určitému specifickému sportu a vychovat z nich vrcholové závodníky, dochází často k předčasné specializaci, která je v protikladu k požadavku harmonického vývoje osobnosti. Tato diskrepance mezi mentálně hygienickým požadavkem všestranného duševního a tělesného rozvoje a celosvětovou tendencí snižovat věkovou hranici závodních sportovců může být jedním z faktorů přetíženosti organismu pubescenta.

Dalším znakem závodního sportu je jeho **výběrovost**, která odpovídá přirozeně cíli závodního sportu, tj. snaze po nejvyšším absolutním výkonu. Z hlediska pedagogického je to znak negativní, který může být u zrodu takových vlastností, jako je velikášství, egocentrismus, negativismus vůči autoritám apod.

Konečně posledním charakteristickým znakem závodního sportu je **sportovní exhibice**, tj. předvádění sportovních výkonů také pro diváky. I tento faktor při nedostatečném pedagogickém vedení může plodit některé nežádoucí vlastnosti, např. nezdravý sklon k předvádění až k exhibicionistickým rysům.

Pro všechny výše uvedené znaky je nutno si uvědomit, že forma závodního sportu je z hlediska pedagogicko-psychologického velmi náročná především proto, že se může podílet na vytvoření nežádoucích forem chování, které se ustálí v osobnostní struktuře a mohou tak představovat pro žáka vnitřní zátěž, s kterou se musí vyrovnávat.

Vedle této všeobecné charakteristiky závodního sportu má každé odvětví své specifické zvláštnosti, které se více méně promítají v profilu osobnosti sportovce. Např. u lehkotletických a plaveckých disciplín jsou to záporné emoce spojené s myšlenkami na soupeře.

Přetíženost dětí zabývajících se aktivně sportem tedy spočívá nejen ve fyzické zátěži, ale i v zátěži psychické, která vyplývá ze specifických rysů závodního sportu.

2. Zátěž vyplývající z nerespektování sociálních a emocionálních charakteristik nadaných dětí

Problémy, které mohou vznikat při práci s nadanými dětmi vyplývají někdy z nerespektování charakteristických zvláštností jejich vývoje. Hříbková (2005) uvádí některé emocionální, motivační a sociální charakteristiky, které je nezbytné brát v úvahu v přístupu k nadaným dětem. K emocionálním charakteristikám autorka řadí zvýšenou potřebu emocionální podpory a emocionálního přijetí, impulzivitu a expresivní vyjadřování názorů a menší citovou vyzrálost ve srovnání s vrstevníky. Za motivační charakteristiky nadaných dětí považuje autorka převahu vnitřní motivace nad vnější, vytrvalost při vykonávání činnosti, která je v centru zájmu dítěte a chování, které je řízeno vědomým cílem. K sociálním charakteristikám typickým pro nadané děti podle autorky patří potřeba volnosti a aktivity, tlak na okolí ke zvýšené pozornosti k jejich činnostem, odvaha k prezentování vlastních názorů, nekonvenčnost a nonkonformita. Na základě strukturovaného rozhovoru se žáky a s učiteli sportovních tříd jsme zjistili, že právě výše uvedené charakteristiky, které se projevují samozřejmě i u pohybově nadaných jedinců, jsou často zdrojem chování, jež některé učitele provokuje a vyvolává v nich negativní reakce. Důsledkem toho jsou časté poznámky v žákovských knížkách, různé zákazy a jiné formy trestů, které mohou být zdrojem neurotizace těchto dětí.

3. Zátěž, která je odrazem nevhodného režimu dne a nevhodné organizace činnosti dětí

Na základě rozboru ankety zadané žákům sportovních a kontrolních tříd jsme zjistili, že žáci sportovních tříd jsou skutečně přetížení a že u nich často dochází k porušování zásad mentální hygieny, a to jak ze strany rodičů, tak ze strany pedagogických pracovníků. Po vyhodnocení ankety zaměřené na denní režim žáků a stupeň jejich přetíženosti jsme dospěli k následujícím závěrům:

a) Žáci sportovních tříd věnují přípravě na vyučování globálně více času než žáci kontrolních tříd.

Z celkového počtu 150 žáků sportovních tříd se pouze 32 žáci, tj. 21,3 % učí denně méně než 1 hodinu, a to převážně v 6. třídě. Největší procento respondentů se připravuje na vyučování 1 – 2 hodiny (57,3 %, tj. 86 dětí). 29 žáků, tj. 19,3 % se doma připravuje 2 – 3 hodiny. Ani jeden žák sportovních tříd neuvedl, že se doma vůbec neučí. Jestliže porovnáme tyto výsledky s odpověďmi žáků kontrolních tříd, zjistíme, že 34,5 % (tj. 52 žáci) se připravují

na vyučování méně než 1 hodinu, 69 žáků (46,0 %) se denně učí 1 – 2 hodiny. Na rozdíl od sportovních tříd 9 žáků kontrolní skupiny se přiznává, že se doma neučí vůbec. Neliší se sportovní a kontrolní třídy počtem žáků, kteří se připravují na vyučování více než 3 hodiny denně. Z tohoto rozboru vyplývá, že žáci sportovních tříd se připravují na vyučování zodpovědněji než žáci kontrolních tříd. Tato skutečnost je zřejmě dána již samotným faktem, že dobrý prospěch je jedním z kritérií docházky do těchto tříd.

- b) Žáci sportovních tříd se převážně připravují na vyučování ve večerních hodinách. Z celkového počtu 150 žáků sportovních tříd se jich 119 (79,3 %) učí večer, a to 57 dětí (38,0 %) po 19. hodině, 62 dětí (41,3 %) dokonce po 20. hodině. Jako důvod uváděly děti v exploračním rozhovoru, že v odpoledních hodinách se věnují tréninku nebo jiné mimoškolní činnosti. Naproti tomu v paralelních kontrolních třídách pouze 45 dětí (30 %) odpovědělo, že se učí převážně ve večerních hodinách. V tomto směru je tedy rozdíl mezi sportovními a kontrolními třídami statisticky významný (χ^2 test, $p < 0,01$).
- c) Při sestavování tréninkových hodin se často nepřihlíží k věkovým zvláštnostem a k zásadám duševní hygieny. Žáci lehkotletických tříd mají tréninkové hodiny odpoledne, výjimečně večer. Žáci plaveckých tříd však trénují často ráno před vyučováním a ve večerních hodinách. Z hlediska mentální hygieny jsou zvláště náročné ranní tréninky (od 6.00 hodin), protože žáci, kteří bydlí ve vzdálenějších čtvrtích města, musí nepřiměřeně brzy vstávat a po tréninku, kdy nastává přirozený útlum následkem fyzické únavy a pobytu ve vodě, musí podávat normální výkon ve škole. Při rozboru rozvrhu hodin jednotlivých plaveckých tříd jsme se však přesvědčili, že na tuto skutečnost většinou není brán zřetel. Např. v 7. třídě mají děti po ranním tréninku předměty v tomto pořadí: český jazyk, matematika, cizí jazyk...., tedy předměty, které kladou zvýšené nároky na abstraktní myšlení a na koncentraci pozornosti.
- d) Žáci sportovních tříd trpí chronickým nedostatkem spánku. 65 žáků sportovní třídy (43,3 %) spí méně než 7 hodin denně, což je v tomto věku výrazné porušování zásad duševní hygieny. Souvisí to jednak s pozdním odchodem na lůžko v důsledku přetíženosti, jednak s časným vstáváním dětí dojíždějících ze vzdálenějších čtvrtí města. V kontrolních třídách pouze 15 dětí (10 %) udává, že jejich průměrná doba spánku je menší než 7 hodin. I zde je tedy statisticky významný rozdíl ($p < 0,01$) mezi sportovními a kontrolními třídami (χ^2 test). Na otázku, jak dlouho trvá cesta ze školy, odpovědělo 53,9 % žáků sportovních tříd, že jim cesta do školy trvá déle než 30 minut. Žákům kontrolních tříd trvá cesta do školy maximálně 10 až 15 minut. Pouze 2 žáci 8. tříd uvedli, že v důsledku přestěhování do nového bydliště jim trvá cesta do školy 20 minut. Tato diskrepance je dána tím, že do sportovních tříd docházejí děti z různých čtvrtí města, kdežto do kontrolních tříd příslušných škol chodí děti z obvodu školy.
- e) Dále jsme zjistili, že někteří žáci se kromě sportovní přípravy věnují aktivně ještě jiné formě mimoškolní činnosti. Z celkového počtu 150 dětí sportovních tříd 53 respondentů (35,3 %) se zabývá ještě jinou zájmovou činností, a to 21 žák (14 %) se učí cizímu jazyku, 16 žáků (10,4 %) navštěvuje UŠ, 7 dětí (4,7 %) chodí do pěveckého kroužku a 1 žák (0,6 %) hraje ochotnický divadlo.

- f) Faktorem zátěže žáků sportovních tříd je i nepřiměřená pozitivní nebo negativní akcentace dítěte v dimenzi „úspěch – neúspěch“.

V odpovědích na otázky ankety i v exploračním rozhovoru žáci vypovídali o postojích rodičů k jejich sportovním výkonům a školnímu prospěchu a o formě trestání, popř. odměňování dobrých výsledků. Tyto otázky jsme zadali pouze žákům sportovních tříd. Z celkového počtu 150 žáků sportovních tříd jich 100 (71,0 %) uvedlo, že rodiče pozorně sledují jak jejich sportovní výkony, tak prospěch. Na otázku, jak reagují rodiče na neúspěch ve sportu či ve škole, odpovědělo 122 respondentů (tj. 88 %), že za každý pokles sportovního výkonu či zhoršení prospěchu následuje přísný trest. V rejstříku trestů je na 1. místě zákaz oblíbené činnosti, na 2. místě zákaz kontaktu s vrstevníky a na 3. místě vyčítání a emoční vydírání.

Na obdobnou otázku, jak reagují rodiče na úspěch ve sportu či prospěchu, odpověděli 92 žáci (61,0 %) sportovních tříd, že jsou bezprostředně za pozitivní výsledek odměňováni. Nejčastější formou ocenění výkonu žáka je materiální odměna, ve 4 případech dokonce finanční.

4. Zátěž vyplývající z přehnané tendence k udržení prospěchového limitu, který je „nepsaným“ kritériem docházky do sportovní třídy

Učitelé působící v těchto třídách často přehnaně vedou žáky k udržení určité úrovně prospěchu, někdy i bez ohledu na jejich intelektové možnosti. Důvodem je pravděpodobně obava pedagogů i vedení školy z nařčení, že u dětí podporují předčasnou specializaci a podceňují rozvoj intelektových schopností. Žáci jsou tak mnohdy již při mírném zhoršení prospěchu vystaveni ze strany učitelů psychickému tlaku a nevhodným formám komunikace, které mohou vyústit až ve vyhrožování přeřazením do „normální“, tedy nesportovní třídy. Vyloučení ze sportovní třídy považují žáci za osobní selhání, které se může projevit poruchou vývoje jejich selfkonceptu. Jakékoliv zakolísání v prospěchu tedy pro ně představuje výrazný stres, který může být neurotizujícím faktorem.

Diskuse

Jak je patrné z teoretického úvodu, dispozice k neurotickým reakcím, kterou Esenck (1967) nazývá „neuroticismus“, Vondráček (1972) „neuropatie“, Knobloch (1956) „neurotičnost“, Zvolský (1997) „predispozice k neurotické poruše“ není dána jen vrozenou výbavou osobnosti, ale i faktory přicházejícími z vnějšku, které oslabily nervový systém, popř. vlastnostmi, které se pod vlivem nox z okolí ustálily v osobnostní struktuře dítěte. Někteří autoři (Fischer /1966/, Vondráček /1972/, Zvolský /1997/) považují za jeden z faktorů přispívajících k vytvoření neurotického terénu, závadné hygienické podmínky, hlavně přetěžování a nedostatek spánku. Na základě ankety, kterou jsme zadali žákům sportovních a kontrolních tříd, jsme si ověřili, že žáci sportovních tříd jsou skutečně přetěžováni a že u nich dochází k soustavnému narušování zásad duševní hygieny. Zjistili jsme, že žáci sportovních tříd věnují přípravě na vyučování globálně více času, než žáci kontrolních tříd. Tento jev souvisí zřejmě s tím, že dobrý prospěch je jedním z předpokladů docházky do sportovní třídy. Z analýzy ankety dále vyplývá, že žáci sportovních tříd se učí

převážně ve večerních hodinách. Jako důvod udávají, že v odpoledních hodinách se věnují zpravidla tréninku, popř. jiné mimoškolní činnosti.

Prohřešek proti zásadám mentální hygieny spatřujeme i v tom, že žáci sportovních tříd trpí chronickým nedostatkem spánku (43 % dětí uvedlo, že spí méně než 7 hodin denně). Z mentálně hygienického hlediska nejsou právě nejvhodnější ranní tréninky žáků plaveckých tříd, a to z tohoto důvodu: vlivem časného vstávání a fyzické únavy dochází u nich k přirozenému útlumu. Na tuto skutečnost často není brán zřetel ani při sestavování rozvrhu hodin, ani při volbě vyučovacích metod. Werner (1973) uvádí mezi faktory vytvářející predispozici k neuróze, přehnané požadavky okolí na výkon dítěte a pocit pozitivní nebo negativní odlišnosti od vrstevníků. Tento aspekt se plně potvrdil v námi zkoumaném souboru. U žáků sportovních tříd skutečně často dochází k pocitu odlišnosti od vrstevníků na základě jejich momentální úspěšnosti nebo neúspěšnosti v dané sportovní disciplíně. Příčinu vidíme v pozitivní nebo negativní akcentaci dítěte ze strany rodičů.

Neurotizujícím faktorem může být i nevhodný přístup učitelů působících v těchto třídách. Jak uvádí Hříbková (2005), učitelé často nerespektují charakteristické zvláštnosti vývoje osobnosti nadaných dětí, zvláště jejich emocionální motivační a sociální charakteristiky. Tento názor se plně potvrdil v našem průzkumu.

Závěr

Cílem našeho výzkumu bylo jednak na reprezentativním vzorku zkoumaných osob ověřit hypotézu, že žáci sportovních tříd vykazují vzhledem k větší zátěži vyšší stupeň neuroticismu a jednak zjistit, v čem spočívá specifická zátěž žáků sportovních tříd. Vycházíme z vyšetření 150 žáků plzeňských sportovních tříd (se zaměřením na plavání a lehkou atletiku) a 150 žáků kontrolních tříd. Ke zjištění stupně neuroticismu jsme použili Eysenckův dotazník. Testové vyšetření bylo doplněno klinickými metodami (pozorováním, rozhovorem, anketou).

Na základě provedeného průzkumu jsme dospěli k následujícím poznatkům:

1. Sportovní třídy vykazují vyšší počet neurotických dětí v důsledku jejich přetíženosti.
2. Přetíženost žáků sportovních tříd spočívá nejen ve fyzické zátěži, ale i v „nepřesahovaném“ prospěchovém limitu, v častém narušování zásad mentální hygieny, v nerespektování emocionálních, motivačních a sociálních charakteristik nadaných jedinců ze strany učitelů a ve vnitřní psychické zátěži vyplývající ze specifických zvláštností závodního sportu.

Pro zvýšené nároky, které vyučování ve sportovních třídách klade na osobnost žáka, stojí před pedagogickými pracovníky, působícími na těchto školách, následující konkrétní úkoly:

1. S přihlédnutím k fyzické a psychické zátěži žáků důsledně uplatňovat individuální přístup spočívající v citlivém sestavení rozvrhu hodin a v aplikaci vhodných vyučovacích metod.
2. Ve spolupráci s trenéry a sportovními oddíly či kluby stanovit optimální dobu na tréninky s přihlédnutím k obecným zásadám mentální hygieny a věkovým zvláštnostem žáků.
3. Důsledně dbát na to, aby sportovní specializace nebyla v rozporu s požadavkem harmonického tělesného a duševního rozvoje dětí.

4. Respektovat emocionální, motivační a sociální charakteristiky speciálně nadaných dětí.
5. Uvědomovat si specifické rysy závodního sportu a citlivým výchovným přístupem pedagogů, trenérů i rodičů snižovat jejich rizika na minimum.

Svým příspěvkem jsme rozhodně nechtěli popřít význam sportovních tříd, jejichž cílem je zajistit pohybově talentovaným jedincům maximální rozvoj jejich specifických schopností.

Chtěli jsme jen upozornit na některé aspekty, které je nutné při dalším rozvíjení těchto speciálních tříd brát v úvahu.

Literatura

1. Catell, R. B., Catell, M. Osobnostní dotazník pro mládež HSPQ. Bratislava: 1965
2. Counsilman, J. Závodní plavání. Praha: Olympia, 1974
3. Dobiáš, J. Speciální psychiatrie. Praha: SZN, 1974
4. DSM IV. Diagnostic and Stabilitical Manual of Mental Disorders. Waschington, D. C.: APA, 1994
5. Engelsmann, E. Dotazníkové metody. Bratislava: SPN, 1969
6. Eysenck, H., Rachman, S. Neurosen – Ursachen und Heilmethoden. Berlin: 1967
7. Fiala, V. Cvičitel, trenér, pedagog. Praha: Olympia, 1973
8. Fischer, J. Prevence dětských neuróz. Ústav zdravotní výchovy. Praha: 1966,
9. Hošek, V. Posuzování osobnosti ve sportu. Praha: SPN, 1972
10. Hošek, V., Stránský, A. Vybrané kapitoly z psychologie sportu. Praha. Olympia, 1974
11. Hříbková, L. Nadání a nadaní. Praha: PEF UK, 2005
12. Kafka, J. Psychiatria. Osveta, Martin: 1998
13. Knobloch, F. Neurózy. Praha: SZN, 1956
14. Knotek, P. Některé souvislosti mezi vlastnostmi osobnosti a tělesnou výchovou. Časopis Československá psychologie. Praha: 1982
15. Konečný, R., Bouchal, M. Psychologie v lékařství. Praha: Avicenum, 1979
16. Mareš, J., Křivohlavý, J. Komunikace na škole, Brno: MU v Brno, 1995
17. Míček, L. Duševní hygiena. Praha: Avicenum SZN, 1984
18. Miňhová, J. a kol. Vybrané kapitoly z psychologie zdraví. Plzeň: PEF ZČU v Plzni, 1996
19. Miňhová, J. Psychopatologie pro právníky, Vyd. a nakl. A. Čeněk, Pelhřimov, 2006
20. Miňhová, J. Psychopatologie pro učitele. Plzeň. FPE ZČU v Plzni, 2000
21. Příručka k testu Junior Eysenck Personality Inventory. Bratislava, 1969
22. Řehoř, E. Metodické pokyny k osnovám športovej prípravy mládeže v plaveckých triedách na ZDŠ. Metodický list Šport, Bratislava: 1974
23. Řehoř, E. Výber talentovanej mládeže pre športovné plávanie. Metodický list Šport, Bratislava: 1985
24. Říčan, P. Psychologie osobnosti, Psychodiagnostické a didaktické testy. Bratislava: 1982
25. Stoudemire, A. Clinical Psychiatry for Medical Students. Philadelphia: Lippiveott Company, 1990
26. Vaněk, M., Hošek, V. – Svoboda, B. Psychologie sportu, Praha: SPN, 1980
27. Vondráček, V. Speciální psychiatrie. Praha: SPN, 1972
28. Werner, R. Dieťa s poruchami správania. Bratislava: SPN, 1973
29. Zvolský, P. Speciální psychiatrie. Karolinum, Praha: Nakl. UK, 1997